

Családfa és etimológia összefüggései a szamojéd példa alapján

SZEVERÉNYI Sándor¹ – VÁRNAI Zsuzsa

Szegedi Tudományegyetem – MTA Nyelvtudományi Intézet
szevers@hung.u-szeged.hu – varnai.zsuzsa@nytud.mta.hu

1. Bevezetés

Dolgozatunk elsődleges célja, hogy bemutassuk, hogyan viszonyulnak a szamojéd etimológiák a szamojéd nyelvek különböző klasszifikációihoz. Milyen osztályozás állítható fel az etimológiák mögé, többféle is felállítható, illetve felállítható-e egyáltalán?

Az etimológia gyakorlatában metodológiai ellentmondást tapasztalhatunk: számos nyelvcsalád esetében a családfamodellből következik az etimológia felépítése, az alkotóelemei (egy családfa hány ágának hány leánynyelvéből várható megfelelés), míg több esetben nem ezt találjuk. Például az uráli nyelvcsalád szamojéd ágának esetében ahány ház, annyi szokás (vö. később a 3. pont). A szamojéd példa alapján úgy gondoljuk, hogy ha módosul a családfa felépítése, akkor annak az etimológiák, megfelelések feltételeit is módosítani kellene. Megfordítva is igaz (és ez talán a jellemzőbb): ha új hangmegfelelések, új morfológiai, lexikai stb. rekonstrukciók állnak elő, akkor a családfa, vagy tágabban értelmezve a nyelvcsalád taxonómiája módosulhat. Kérdés, hogy a családfamodellt, egy adott nyelvcsaládba tartozó nyelvek közötti viszonyt milyen elvek alapján határozzuk meg, ezt a viszonyt hogyan vizualizáljuk, szükség van-e elvi döntésre, hogy egyféle szempontot kell csak figyelembe venni, vagy komplexen kell-e vizsgálni, esetleg nemcsak nyelvészeti, hanem más típusú (etnográfiai, történelmi stb.) érveket is kell keresni. Továbbá kérdés az is, hogy vajon a szamojéd családfamodell módosulása és

---

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával (Szeverényi Sándor), *A nganaszan nyelv diakrón kognitív onomasziológiai szótára* című, OTKA K100854 projekt keretében jött létre. Köszönjük név nélküli lektoraink megjegyzéseit, javaslatait, melyeket igyekeztünk megfogadni.

a szamojéd etimológia különböző definíciói befolyásolják-e az uráli családfa és etimológia definícióját is.

Dolgozatunk a következőképpen épül fel:

- (a) Elméleti alapvetések: néhány szó a családfa konstruálás módszereiről (kladisztika); miért nincsenek elméletileg megalapozva a különböző családfa feltételezések a szamojédológiában, sőt az uralisztikában is alig?
- (b) A szamojéd családfák bemutatása és a hozzájuk tartozó érvelés.
- (c) A szamojéd etimologizálási gyakorlatok a családfák tükrében.
- (d) Milyen megoldások lehetségesek a felmerült problémára?

Előre le kell szögeznünk, nem gondoljuk, hogy a szamojéd nyelvek rokonsági viszonyait feltétlenül és kizárólagosan a családfamoddellel kell/lehet ábrázolni, de azt sem gondoljuk, hogy a családfákat teljesen el kell/lehet vetni. Meg kell jegyeznünk, hogy olyan területről beszélünk, amelyen évtizedek óta több elmélet él egyszerre, rengeteg a megválaszolatlan és a fel nem tett kérdés is. Nem kívánunk állást foglalni az egyes családfamoddellek mellett vagy ellen sem. Ebben a tanulmányban csupán azt az elvi/elméleti kérdést járjuk körbe, hogy az egyes alapnyelvek etimonjai és az adott nyelvcsaládba sorolt leánynyelvek taxonómiája milyen összefüggést mutatnak. Végül pedig arra a (költői) kérdésre próbálunk meg válaszolni, hogy amennyiben a „forgalomban lévő” szamojéd etimológiákat különböző megközelítések, etimologizálási elvek mentén alkották meg, akkor mit is gondoljunk a proto-szamojéd lexikonról.

1.1. A probléma gyökere: a hagyományos definíció/felosztás

A klasszikus proto-szamojéd (továbbiakban: PS) etimológia a szamojéd nyelvek hagyományos felosztásán alapszik, mely leginkább az egyik legfontosabb történeti szamojédológiai forrásban, Juha Janhunen szamojéd etimológiai szótárában (SW, 1977) érhető tetten.

Ez a klasszikus felfogás a hagyományos szamojéd családfa bináris/dichotomikus rendszeréből következik, amely összhangban van a hagyományos uráli/finnugor bináris elképzeléssel is: miszerint egy uráli etimológia alapfeltétele, hogy minimálisan a két – finnugor és szamojéd – ág egy-egy nyelvéből legyen megfelelés. A bináris rendszer pedig kompatibilis volt már a legelső nyelvleírásokkal, valamint a szamojéd nyelvek északi, ill. déli csoportokba való sorolásával (Castrén 1854), mely szerint a standard PS bináris osztályozás szerint egy szamojéd etimológiának legalább két tagja van: egy

valamely északi-szamojéd nyelvből, egy pedig valamely déli-szamojéd nyelvből:

- északi-szamojéd: nyenyec, nganaszan, enyec
- déli-szamojéd: szelkup, szajáni szamojédok (kamassz, kojbál, illetve mator, tajgi, karagasz = MTK)

Az előbb említett hagyományos, bináris felfogás szerint, ha végignézünk a családfán a PU és egy szamojéd nyelv közötti útvonalon, akkor két közbűlő alapnyelvvél is számolnunk kell:

nganaszan			
enyec	>>>	PNS	
nyenyec			
		>>>	PS
			>>> PU
szelkup			
kamassz	>>>	PSS	
MTK			

Ennek megfelelően a csak északi-szamojéd, illetve csak déli-szamojéd nyelvek egyezései olyan innovációként értelmeződtek, amelyek akkor sem minősülhettek szamojéd korinak, ha egyébként a szamojéd korinak minősített hangmegfelelések jelentenék a kapcsolatot. Az északi-szamojéd alapnyelv rekonstrukciójára (hangtan és/vagy lexikon) ugyan történtek kísérletek (pl. Janhunen 1977, Sammallahti 1975, Anyikin – Helimšzkij 2007), ugyanakkor azonban a déli-szamojéd alapnyelv meghatározásával senki nem próbálkozott, mégpedig valószínűleg azért nem, mert korai kutatásokra nem volt lehetőség, később pedig Helimšzkij vizsgálatai nyomán és után elfogadottá vált, hogy a déli szamojéd nyelvek viszonyai más taxonómiát követnek (Helimšzkij 1982, 1996, 1997).

A szamojéd etimológiai kutatások módszertani szempontból nem mindig koherensek, nincs olyan alapkunka, amely minden információt tartalmazna, elméleti indoklással. Az etimológiák mögött gyakran különböző elvi megfontolások állnak, sok esetben ragaszkodnak bizonyos családfamodellből következő definícióhoz (vö. Janhunen,² Helimšzkij), illetve születnek olyan etimológiák, amelyek esetében nem releváns szempont a szamojéd nyelvek egymáshoz való viszonya (Aikio 2002, 2006).

² Ezt maga Janhunen is elismeri egy friss tanulmányában (Janhunen 2015).

Az elmúlt évtizedekben a hagyományos felfogás megkérdőjeleződött, számos kritika érte a bináris taxonómiai rendszert magát is (vö. pl. Salminen 2002), valamint a szamojéd nyelvek egymáshoz való viszonyának meghatározására is számos kísérlet történt (vö. Janhunen, Helimskij). Mindezekből mégsem látható át pontosan, hogy ezek hogyan viszonyulnak az etimológiákhoz. (Valószínűleg ezért is van az, hogy ez a szamojéd nyelveket és nyelvtörténetet kevésbé ismerő finnugristának sem tűnik fel.)

2. Hogyan készülnek a családfák?

Egyetértünk azzal, hogy nagyobb hangsúlyt kell fektetni magára a nyelvi változásra, a folyamatokra, mint a fákra és térképekre, azaz Harrison szavaival élve: „we cared less about dates, maps, and trees, and more about language change, there’d be more real progress in the field” (Harrison 2003: 231). Ugyanakkor azt látjuk, ha a lexikon változásaira – és az etimológiára – mint a nyelvi változás egy területére tekintünk, hogy nem ússzuk meg térképek, de legfőképpen fák nélkül.

Először nézzük meg általános szempontból a kérdést! Milyen elméleti alapvetések állnak egyfelől az etimológiák minősítése és az egyes családfák konstruálása mögött? Ez az a kérdés, amire nemcsak a szamojédológiában, de az egész uralisztikában nem találunk kielégítő választ, a kevés magyar nyelvű finnugrisztikai etimológiai irodalomban pedig valóban semmit (vö. Benkő – K. Sal 1976). Nem véletlenül. Az indoeurópai családfák kapcsán is meg lehet jegyezni, hogy nincs egységes gyakorlat a családfák konstruálására, sok múlik az adott kutató szemléletén (vagyis, hogy mit tart sarkalatosnak, úm. morfológiai, fonológiai, lexikológiai érvek stb.): „In constructing a family tree, the shape of the tree depends on what the linguist sees as important” (Clackson 2007: 9) – ahogy azt egy napjainkban használt indoeurópai nyelvészeti bevezető szakirodalomban is olvashatjuk. Az indoeurópai nyelvészetben (az urálival ellentétben) leggyakrabban a morfológiai innovációkra alapozták a nyelvek taxonómiáját (pl. Clackson 2007: 9).

Félő, hogy amikor egy-egy modellhez túlságosan ragaszkodunk, akkor elérhetünk arra a pontra, amikor a családfa határozza meg az eredmények minősítését, és nem az eredmények alapján módosítjuk szükség esetén a családfát, a nyelvi viszonyokat és így a nyelvrokonság taxonóm viszonyainak vizualizációját evidenciaként kezeljük. Ez történt a szamojéd nyelvek hagyományos felfogását illetően is.

Köztudott, hogy a nyelvi családfa-elágazások meghatározásának innovációkon kell alapulnia, nem az ősi közös tulajdonságokon (mint ahogyan pl. a

paleontológia kladisztikában alapvető). Az ilyen, családfa-meghatározáskor figyelembe vett nyelvi innováció általában hangtani, morfológiai, lexikai lehet. Újabban az uralisztikában is megjelent az a felfogás, hogy kizárólag vagy legalábbis elsősorban a hangtani innovációknak van szerepe a családfa meghatározásában (vö. Häkkinen 2012). A lexikai és morfológiai érvek azért nem állják meg önmagukban a helyüket (és így a lexikostatisztika sem), mert egy adott lexémáról nem feltétlenül tudjuk megállapítani, hogy innováció eredménye vagy ősi örökség (false divergence). Mindazonáltal a lexikostatisztika módszere sem tűnt el teljesen, még ma is használják (Blažek 2012), a számítógépes elemzésekben pedig előszeretettel alkalmazzák.

2.1. A családfamodellek

Az uralisztikában a mai napig a családfamodell alapján tekintik meghatározottnak a nyelvi viszonyokat. Hozzá kell fűznünk azt, hogy számos kapcsolatot, jelenséget, azok jellegét a családfamodell nem képes megmutatni.

A családfamodell ma már sokan meghaladottnak vagy legalábbis nem kizárólagosnak tekintik, mégpedig annál az oknál fogva, hogy csak egyféle kapcsolatot képes megjeleníteni: a beszélőközösségek (és így a nyelvek) olyan szétválását, amely során az elkülönülő csoportok között teljesen megszűnik a kontaktus. Ennélfogva nem tudja ábrázolni a nyelvjárás-kontinuumokat sem (pl. Luraghi – Bubenik 2010: 5). Egyre többen tartják elavultnak, félrevezetőnek, mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban, például:

„The family-tree metaphor [developed for Indo-European] has been taken over for other parts of the world in stark form, often as the sole model for relationships between [among] languages... Rather than asking whether a form of family tree is appropriate to the language situation in some newly studied region, it has often been simply assumed that it is. What began as a metaphor has been ascribed reality, and has acted to constrain enquiry along narrow lines. This can lead at best to a partial and at worst to a mistaken statement of language relationships.” (Ld. Aikhenvald – Dixon 2001: 6–7, idézi Campbell 2008: 328.)

A kifogások egy részét nem tartjuk jogosnak. Olyan magyarázatot követelni az összehasonlító történeti nyelvészettől, amely az összehasonlító történeti nyelvészet szándékában nem is állt és áll – nem indokolt. A kifogások mögött egyfelől az evolúciós nyelvészet, másfelől a kontaktus nyelvészet, ill. a szociolingvisztika és bizonyos mértékig a humánbiológia előretörése figyelhető meg. Hozzá kell tennünk, hogy egyik sem cáfolja vagy vonja kétségbe pl. a hangmegfelelések plauzibilitását és jelentőségét. A családfamodellezés kritikája és elégtelensége olyan nyelvek, nyelvcsaládok kutatói részéről me-

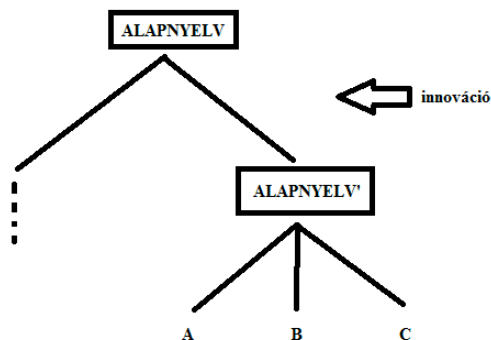
rül fel elsősorban, ahol a beszélőközösségek ugyanazon a területen belül maradtak, így az innovációk, a másodlagos egyezések elkülönítése az ősi jegyeiktől problémásabb (pl. Kaylan – François 2013).

Új lehetőséget jelent a számítógépes modellezés ezen a területen is. Ez azt jelenti, hogy többféle típusú és sokkal nagyobb mennyiségű adatot lehet feldolgozni és egyszerre kezelni. Nagyobb és több szempont alapján összeállított adatbázis segítségével lehet a nyelvi viszonyokat modellezni, amelynek célja lehet a családfamodellezés (ilyen pl. a lexikostatisztikára épülő „Pennsylvania family tree” vagy a „New Zealand tree”, de vannak ma már ezeknél sokkal komplexebb modellek is). Az indoeurópai nyelvészetben ezt ma több helyen művelik, az uralisztikában ilyen típusú kutatásra viszont csak elvétve van példa (BEDLAN project).

Természetesen a nyelvek közötti viszonyok ábrázolásának hagyományos módszerei sem tűntek el (izoglosszák, hullámelmélet stb.), ugyanakkor ezek az időbeli kérdésekre nem képesek válaszolni. Az izoglosszák felállításával az a probléma, hogy esetükben nehéz megkülönböztetni azon hasonlóságokat, amelyek közös innovációk eredményei (szünapomorfiák), a közös ősi jelenségeket (szünpleziomorfiák) és azokat, amelyek párhuzamosan alakultak ki (homopláziák), illetve ezek elválasztását a csupán véletlen hasonlóságtól (Kaylan – François 2013: 9). Vannak már kísérletek arra, hogy az izoglosszákat és az összehasonlító módszer alapján ismertté vált fonológiai, lexikai, morfológiai innovációkat számítógépes elemzéssel kössék össze, és a nyelvrokonsági viszonyok vizualizációját ennek alapján alkossák meg. Ez a módszer a történeti glottometria (François 2014). Ugyanakkor az első lépés a glottometria esetében is az innovációk elkülönítése a megőrzött tulajdonságoktól.

Véleményünk szerint összességében az összehasonlító módszerre épülő családfamodellezésnek megvan a létjogosultsága, azonban tisztában kell lennünk annak – elsősorban időbeli – korlátaival (pl. McMahon – McMahon 2012: 55–58). Mindkét hagyományos módszer teljesíti azt, amire kidolgozták, azonban tudni kell azt, hogy mindkettő szükségszerűen leegyszerűsít. Vannak olyan nyelvcsaládok, ahol történeti, földrajzi okokból nem lehet helytállóan és kimerítően alkalmazni őket (Rankin 2003: 186). Az uráli nyelvek esetében a szamojédon kívül ilyenek például az obi-ugor nyelvek viszonyai is. Azzal is egyetérthetünk, hogy nehéz, olykor szinte lehetetlen elkülöníteni az areális és a genetikai jegyeket egymástól: „It is definitely not a question of exclusive domains – areal versus genetic –, but rather of both working in concert to answer the question, what happened?” (Campbell – Poser 2008: 328). Azonban sok esetben ahhoz, hogy meg tudjuk válaszolni a

kérdést (miszerint: mi történt?), szükséges az areális és a genetikai szálakat szétbogarozni. A következő ábra azt szemlélteti, hogy a két alapnyelv (alapnyelv és alapnyelv') közti különbséget a nyíllal jelölt innovációnak (legyen az akár fonológiai, morfológiai is) kell hordoznia. Ha ilyen innovációk nem mutathatók ki, akkor a két alapnyelv megkülönböztetése sem kellően bizonyítható.

1. ábra

2.3. Családfa és etimológia

Nem találunk utalást sem az általános szakirodalomban, sem az uralisztikaiban arra, hogy egy etimológia alapfeltételéhez tartozik-e, hogy a(z éppen aktuális vagy alkalmazott) családfa szerkezete szerepet játszik-e a meghatározásában és fordítva: azaz, hogy a családfa mely ágaiból, hány leánynyelvben lehet és szükséges kimutatni a folytatást. Ezek mintha a családfa szerkezetéből adódóan is evidenciaként léteznének. Ilyen tétel például az, hogy az uráli etimológia alapfeltétele, hogy legalább egy szamojéd és legalább egy finnugor nyelvből kimutatható legyen megfelelés.

Ennélfogva mintha ez azt jelentené, hogy előbb kell meglennie a családfának, és csak utána tudjuk minősíteni az etimológiánkat. A „klasszikus” módszernek is ezt támasztja alá. Az összehasonlító történeti módszer lépései is e szerint következnek (Durie – Ross 1996: 6–7, idézi McMahon – McMahon 2005: 9–10):

- (a) Azon diagnosztikus bizonyítékok meghatározása, amelyek alapján állítható, hogy a nyelvek egy bizonyos csoportja rokon, azaz nyelvcsaládot alkotnak.
- (b) E rokonság feltételezett készletének összegyűjtése (morfológiai paradigmák, lexikai egységek).
- (c) Hangmegfelelések kidolgozása, a nem szabályos kognátumok kiszűrése.

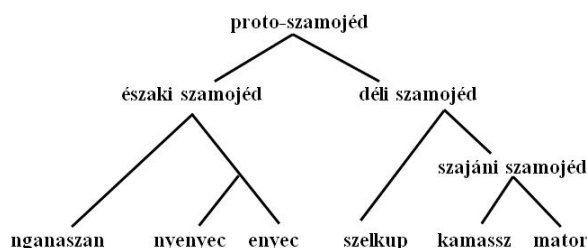
- (d) Az alapnyelv rekonstruálása a következők szerint:
- A protofonológia rekonstruálása a (c) alapján, a hangváltozás irányának meghatározása.
  - A protomorfémák rekonstruálása (morfológiai paradigmák, lexikai egységek) a (b) pontban összeállított anyag alapján és a (d)-ben meghatározott, valamint a (c)-ben meghatározott szabályok alapján.
- (e) Az innovációk nyelvcsaládon belüli csoportok szerinti megállapítása (fonológiai, lexikai, szemantikai, morfológiai, morfoszintaktikai).
- (f) Az innovációk táblázatba rendezése (e), a nyelvcsalád belső taxonómiájának felállítása (családfa).
- (g) Etimológiai szótár összeállítása, kölcsönzések, jelentésváltozások stb.

Ezek szerint az etimológiák korának megállapítása a nyelvi viszonyok meghatározása után történhet – mivel az egyes etimonok meghatározása függ attól, hogy milyen taxonómiát alkalmazunk –, amiből számunkra az következik, hogy pusztán etimológiák (lexikostatisztika) alapján kétséges adekvát családfát meghatározni.

3. Szamojéd családfák

A következőkben nézzük meg, hogy merülnek fel ezek a kérdések az általunk vizsgált területen! Először bemutatjuk a szamojédológiában többé-kevésbé ismert családfamodelleket, majd ismertetjük a hozzájuk tartozó argumentációt. Összességében előre vetítve elmondhatjuk, hogy a szamojédológiában a hagyományos bináris családfamodellt felváltották az inkább lineáris jellegű, gereblyeszerű modellek. Az észak-déli földrajzi szemléletből adódó taxonómia szintén nem állta meg a helyét a későbbiekben.

3.1. A hagyományos családfa

2. ábra

A hagyományos családfa

Az ún. „hagyományos” szamojéd családfa tehát azt jelenti, hogy a szamojéd nyelvcsaládon belül két közbülső alapnyelvvvel kell számolni, az északi-val és a délivel. A mai napig sokfelé találkozni ezzel a modellel, elsősorban kézikönyvekben, miközben ma már ezt senki nem tartja követendőnek. Ugyanakkor nagy a bizonytalanság is: az északi-szamojéd alapnyelvet (enyec, nyenyec és nganaszan) areális-genetikai egységként határozzák meg, amely viszont azt is mutatja, hogy igenis vannak olyan vonások, amelyekben e három nyelv osztozik. Messzire kell visszamennünk a tudománytörténeti időben, ha rekonstruálni akarjuk e modell létrejöttének pillanatát.

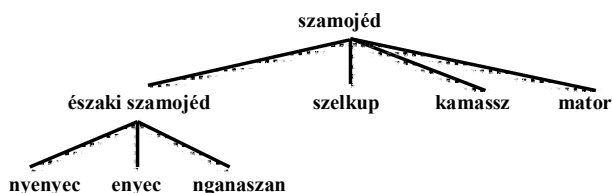
Az északi, ill. déli csoportosítást már a szamojéd nyelvek első jelentős kutatójánál, Mathias Alexander Castrénál (1854) megtaláljuk. Le kell szögeznünk azonban, hogy Castrén utazásai során tett megfigyelései alapján készített csoportosítása pusztán földrajzi alapon történt. Munkája kifejezetten leíró jellegű, történeti vonatkozásokat nem állapít meg. Ugyan már is ő felfigyelt arra, hogy bizonyos jelenségek megegyeznek az északi csoport három nyelvében, gyakran használja az északi szamojéd, ill. déli szamojéd megnevezéseket (Castrén 1854), de minden alkalommal anélkül, hogy utalna arra, hogy e nyelveket a földrajzi elhelyezkedésen kívül bármi más – genetikai rokonság – is összekötné.

Castrén csoportosítása valamivel később, a nyelvhasznítás hőskorában már másképpen jelenik meg: Halász Ignác már erősen történeti szemléletű munkájában így ír: „Castrén Mátyás, a ki majdnem az egész területet bejárta, a hol szamojédok találhatók, öt csoportra osztja fel őket: 1. jurák 2. tavgi 3. jensiszeji 4. osztják és 5. kamaszini szamojédokra. (...) Nyelvileg ez öt szamojéd törzset két főcsoportra oszthatjuk: az északihoz tartozik a jurák, tavgi és jensiszeji szamojédság, a délihez pedig az osztják és a kamaszini alkatában és szókincsében számos jellemző sajátság található, mely őket egymástól élesen elválasztja, ép úgy mint az ugor nyelvek körében a keleti és nyugati ágak. Az egyes szamojéd nyelvek maguk is számos dialektusra oszolnak” (Halász 1893–94: 2).

Arról természetesen Halász Ignác nem szól, hogy ez az északi és déli felosztás milyen jellegű csoportosítás eredménye, mintha Castrén megállapításából egyértelműen következne, hogy azokat a szerző történeti nyelvhasznítás eredményeként tette volna. Halász Ignác munkája később Donnerre volt hatással, Donner után pedig már gyakran hivatkozás nélkül került be a szamojéd nyelvek északi-déli felosztása a kézikönyvekbe, így Collinder 1950–60-as években megjelent összefoglaló munkáiba (pl. Collinder 1960).

3.2. Helimskij 1982/1997

Helimskij az 1970-es évek végétől, 1980-as évek elejétől kezdve többször tett kísérletet a szamojéd nyelvrokonság ábrázolására, a rokonsági viszonyok hierarchiájának rendezésére. 1982-es munkájában mutatja be azt a családfa-modellt, amely először szakít az északi és déli csoportok elkülönítésével, s ezzel együtt a bináris rendszerrel is. Helimskij politomikus/gereblyés ábrát mutat be két szinten is:

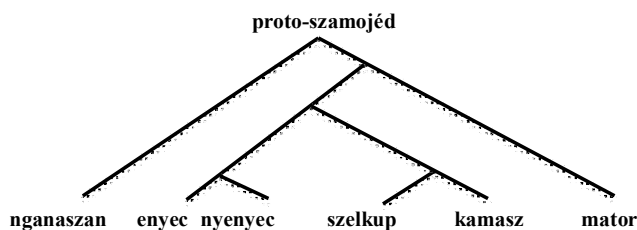
3. ábra

Helimskij gereblyés családfája

E családfa mögött részletes érvelést találunk. Érvelésének nyelvészeti alapja a lexikostatisztikai módszer, a Swadesh-lista alapján összeállított glotokronológia (Helimskij 1982: 38–45), majd ezeket kiegészíti nem-nyelvészeti érvekkel is, mint például a teherhordó réntenyésztés kialakulása (Helimskij 1996).

3.3. Janhunen 1991/1998

Janhunen 1998-as munkájában vált ismertté az alábbi családfa:

4. ábra

A Janhunen-féle családfa

A szerző a tanulmányban nem fejt ki a családfa mögötti érveket, csupán utal egy 1991-es rövid orosz nyelvű cikkére (Janhunen 1991), amelyből a következőket tudjuk meg: Janhunen szerint a szamojéd nyelveket lineárisan

foghatjuk fel. Közöttük mindvégig a genetikain túl erős az areális kapcsolat. Feltételezése szerint valószínűleg a nganaszan vált ki legelőször a szamojéd egységből. Mindezt Janhunen földrajzi (mivel a legészakibb, legtávolabbra vándorolt szamojéd nép, ennél fogva nagyobb valószínűséggel konzerválódhattak az ősi tulajdonságok, jelenségek), etnokulturális (a fellelhető hitvilágbeli archaizmusok miatt), valamint nyelvészeti érvekkel támasztja alá.

A nganaszan különállását nyelvészetileg morfológiai érvekkel kívánja igazolni. Azt írja, hogy a nganaszan morfológiában számos innovatív jelenség van, amely a többi szamojéd nyelvben nem található meg. Két fontos jelenséget említ:

- (1) Aorisztosz: Janhunen felveti, hogy a nganaszan aoristos (imperpektív és perpektív) markerek eredete ugyan nem tisztázott, lehet, másodlagos innováció, de valószínűbbnek tartja, hogy korábbi elválás nyoma. Hangtanilag nem lehet az ősiség mellett érvelni, ennél fogva – ahogy Janhunen is megjegyzi – ősi vonás (és ez indokolná a nganaszan első kiválását) vagy külön nyelvi fejlemény (az imperpektív marker még csak-csak magyarázható, de a perpektív már nem). Azonban az imperpektív-perpektív oppozíció már eleve feltehető a szamojéd alapnyelvre.
- (2) Helyjelölő esetek rendszere: a szamojéd esetrendszer (Nom, Acc, Gen, Lat, Loc, El, Prol) az összes leánynyelvben megőrződött, mindössze egy szignifikáns eltérést találunk, ez a locativusi alak a nganaszban (Janhunen 1991).
- (3) Janhunen feltevését a következő táblázat jól szemlélteti (Alatalo 1999: 16):

proto szamojéd	erdei nyenyec	tundrai nyenyec	enyec	nganaszan	szelkup	kamassz
*-kəna	-həna	-həna	-həne	-ntənu	-Ykən	-gən

1. táblázat

Az SgLoc toldalékok a szamojédban

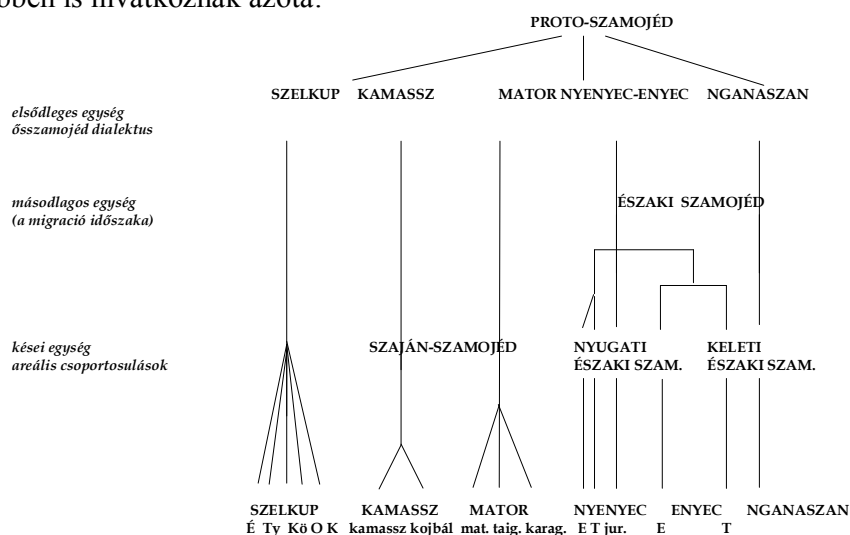
Janhunen ebben az értekezésében kimondja, hogy az eddig feltételezett északi-szamojéd egységet, amely a nyenyec és enyec mellett a nganaszant is magába foglalja, szigorúan areális értelemben szabad csak felfognunk.

Janhunen családfaábrájából kiolvasható, hogy a nganaszan utáni második elágazás a mator kiválását jelenti. Ezt azonban egyáltalán nem magyarázza/indokolja írásában, csupán megemlíti, hogy a mator és a kamassz távolabb áll egymástól, mint ahogyan azt addig gondoltuk.

Janhunen etimológiai konzekvenciákat tudomásunk szerint nem említ. Amennyiben ragaszkodunk ahhoz az eljáráshoz, miszerint a családfamodell meghatározza, hogy hány ágban, hány nyelvben kell megfelelést találni, akkor e szerint csak az minősülhet szamojéd etimológiának, amelynek van nganaszan tagja, hiszen ez az első közös csomópontunk. Ennek akkor lenne plauzibilitása, ha a nganaszanban nagy arányban találunk ismeretlen eredetű lexémákat (hozzátéve, hogy a „nagy arány” relatív, vö. Szeverényi 2015).

3.4. Helimzskij 2005

Helimzskij 1997-ben Helsinkiben a Mator and Northern Samoyed címmel tartott előadásában vázolta fel először azt az elméletét, amely szerint a mator legközelebbi rokona az enyec és a nyenyec. Az északi és déli csoportosulás pedig másodlagos érintkezések/kapcsolatok során alakult ki. Következtetése szerint a szamojéd egység felbomlása előtt a (proto)mator a (proto)nyenyec-enyec dialektussal alkotott egységet. Emellett felsorakoztat fonetikai érveket, pl. a PS *a (Janhunennél *ä) palatális artikulációja, továbbá nyelvtani és szókészletbeli érveket, melyeket nem részletez. Azaz taxonómiáját ebben az esetben is komplex érvrendszerre alapozza. Ugyanakkor Helimzskijnek ezt az elméletét nem tudjuk részletesebben bemutatni, mivel nem maradt fent csak az a 2005-re datálható, kézirataiban szereplő családfamodell, melyre többen is hivatkoznak azóta:

5. ábra

Helimzskij legutolsó családfamodellje (2005)

4. A szamojéd etimológiák

A taxonómiák számbavétele után nézzük meg, hogyan viszonyulnak ezekhez a szamojéd etimológiák!

4.1. Helimszkij

Helimszkij rekonstrukciós elveire csak következtetni lehet, mivel elméleti bevezetőt nem írt a munkáihoz. Alapelveit csupán a gyakorlatában kereshetjük és érthetjük tetten. Vizsgáljuk meg néhány etimológiai munkáját ebből a szempontból! Helimszkij a Nyelvtudományi Közleményekben publikált szamojéd és MTK etimológiákat (Helimszkij 1986, 1992–1993), amelyeket az MTK nyelvek vizsgálata során dolgozott ki. Összesen 78 etimológiát közöl, ezeknek egy részét minősíti szamojéd korinak. PS etimológiái közül kilencnél nem említ északi-szamojéd megfelelést (számuk szerint 20., 21., 39., 53., 57., 66., 72., 73. és 74.). Ezek alapján arra következtethetünk, hogy Helimszkij ezekben a munkáiban azokat a megfeleléseket tartotta szamojéd korinak, amelyek az 1982-es családfamodellje (3. ábra) szerinti első négyes elágazásból legalább két ágban kimutathatók (északi-szamojéd, szelkup, MTK, kamassz). Ugyanez az eljárása a néhány évvel későbbi munkájában (1997) is. Azaz, ha legalább két ágban talál szamojéd hangmegfelelések szerint egyeztethető szavakat, akkor azok összamojédnak minősíthetők, például a (20) számú etimológia vagy a későbbiekben (6.1. pontban) lásd a *vidra* etimológiáját:

20. Самод. *päjtʹz 'дикая коза, косуля'. Корень реконструируется на основании следующих данных: камас. (C) *phôtu* 'wilde Ziege', (D) *p`õ`du* 'Ziege, коза, Capra sibirica' | койб. (PZoogr.) *pooto* 'Cervus capreolus', (Cп) *nõdo* 'коза' | МТК (ММscr 130) тайг. *hâschte*, караг. *hâschte* 'capreolus', (PMscr 460) *châsta* 'коза', (Cп) матор. *xauuma* id.

4.2. Aikio

Az elmúlt években Ante Aikio rekonstruált proto-szamojéd alakokat (Aikio 2002, 2006). Aikio új irányból közelíti meg a szamojéd alapnyelvet: „felülről” vagyis a finnugor és az uráli irányából. Ez a megközelítés is feltételezi az uráli nyelvek hierarchiáját, azaz minimálisan azt, hogy az uráli alapnyelv kétfelé ágazott el: finnugorra és szamojédra. Ez az egyik alapfeltétele az etimológiáinak, annak ellenére, hogy ennek plauzibilitásában ő maga sem biztos („I operate with the traditional concept of a Finno-Ugric proto-language (PFU) as distinct from Proto-Uralic (PU), despite its controversial status”, Aikio 2002: 10). Módszere a rekonstruált hangmegfelelések „predik-

tív erejébe” vetett hit, amely révén a PU/PFU alapján egy szamojéd leány-nyelvi alak segítségével tud feltételezett PS alakokat létrehozni. Aikio nem foglalkozik a szamojéd nyelvek belső viszonyaival, ő az uráli szempontjából vizsgálja és rekonstruál szamojéd etimológiákat. Eljárása eltér az előzőekben bemutatottól, ugyanis Aikio akkor is rekonstruál proto-szamojéd alakot, ha annak folytatása csak egyetlen szamojéd nyelvben mutatható ki. Vizsgáljunk meg két példát! (Aikio 2002: 27):

PS **sajə-* ’hadat visel, háború’ [$>$ nyenyec *sayu^o ~ sayuw^o* ’katona, harcos, ellenség’ *sayu^odər-* ’hadat visel’, *say^onor-id.*, *sayu^odərma* ’háború’ stb.] (Lehtisalo 1956: 402, Terescsenko 1965: 42) $<$ PU **šodā* ’háború’.

A nyenyec szócsalád származékainak előzménye a proto-nyenyec **sajə-* alakban rekonstruálható. Az eredeti jelentés szerinte ’war’, ’to wage war’ lehetett. A nyenyec szónak nincs megfelelője a többi szamojéd nyelvben. Finnugor megfelelői viszont vannak: finn *sota* ’war’, mordvin *šudo-* ’to curse’, mari *šude-* stb. (UEW 777). Ez alapján (tehát a finnugor és a nyenyec alapján) PU **šodā* alakot rekonstruál (a szamojéd nélkül lehetne **šoda* és **šota* is). Szabályos hangmegfelelésekkel pedig szerinte előállítható a PS alak: PU **š* $>$ PS **s*, PU **o* $>$ PS **a* (eredeti *a*-tövek), PU **đ* $>$ PS **j*. A második szótag magánhangzó lekopása nem szabályos (**a* $>$ **ə*), de vannak rá példák. Az etimológia jelentésanilag erős: a finnségi és a nyenyec jelentések megegyeznek, a mordvin és a mariban pedig ’to wage war’ $>$ ’to curse’ jelentésváltozásnak kellett végbemennie. Továbbá megjegyzi, hogy a ’háború’ fogalom a PU időszakra már feltételezhető, mivel a háborúskodás már az ősközösségi társadalmakban is létező tevékenység volt.

PS **majə-* ’boldognak lenni’ [$>$ nyenyec *møyø-*] $<$ PU **muja-* ’boldoggá válik; boldogság, mosoly’ (Aikio 2002: 22).

A nyenyec *møyø-* igének nincs megfelelője más szamojéd nyelvben, de – ahogyan Aikio állítja – szamojéd hangmegfelelésekkel visszavezethető PS **majə-* alakra. A szó megfeleltethető Aikio véleménye szerint egy számi szócsaládnak, ahol a képzetlen tő folytatása megvan az északi számiban: *modji*, inari *moje* ’smile’. További képzett alakok: északi *modjät* ’to smile’, déli *mujjies* ’smiling’, skolt *mojjâm* ’smile’. A proto-számi alakot **mojē* formában rekonstruálja, amely egy korábbi **muja-* alakra lenne visszavezethető. Ez a számi szócsalád teljesen megfeleltethető a nyenyec *møyø-* igének. A PS **majə-* alakot megkapjuk a PU **muja-* alakból **u* $>$ **ə* szabályos hangmegfelelésekkel és ugyan szabálytalan, de gyakori tövéghangzó-redukcióval. Aikio

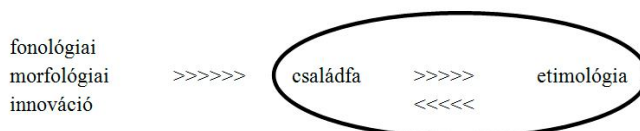
szerint az nem jelent problémát, hogy az uráli nyelvek közül csak kettőben maradt meg a nyoma ennek az uráli etimológiának: szerinte a 'boldog, boldogság, boldognak lenni' fogalmak „nem tartoznak a lexikon stabil részéhez”, itt gyakran innovációs kifejezéseket találunk.

Kétségtelen, hogy Aikio módszerében van logika. Módszertani szempontból azt mondhatjuk, hogy ez nem kifogásolható, ugyanakkor szokatlan: azokat a hangmegfelelési szabályokat alkalmazza, amelyeket a szamojédológia is elfogad. Ugyanakkor kérdés, hogy pl. egy ugor nyelvész mit szólna ahhoz, ha egyetlen ugor nyelv adata alapján rekonstruálnánk proto-ugor alakokat.

5. Összegzés

Jaakko Häkkinen megállapításával, melyet ugyan nem szamojéd, hanem uráli szempontból állít, egyetérthetünk: „...we have to reject those family trees which are based on the amount of vocabulary inherited from PU” (Häkkinen 2012: 23). Mit jelent mindez a szamojéd etimológiák vizsgálatának esetében? Az első családfamodelleket lexikostatisztikai módszer alapján alkották meg, ám a későbbiekben a szamojéd nyelvek csoportosításában a lexikon háttérbe szorult. Ugyanakkor az etimológiai kutatások, a PS lexikon felülvizsgálata a mai napig nem történt meg. Ennek oka nem lehet csupán az, hogy a másodlagos egyezések kiszűrése, a kontaktusok vizsgálata valamivel nagyobb hangsúlyt kapott az elmúlt időkben, hanem az is, hogy bizonytalanság tapasztalható az etimológiák mögötti taxonómia kiválasztásában.

Az alábbi ábra azt mutatja, hogy a szamojéd etimológiák definíciójához olyan érvet alkalmazunk, amelyről mindenki tudja, hogy „false”. A kör bezárul: a családfa alapján minősítjük az etimológiákat, ám az újabb modelleknek, taxonómiáknak nincsenek meg az etimológiai „következményei”, annak ellenére, hogy az minden etimologizálási gyakorlat alapja.

6. ábra

Mindezek alapján elmondható, hogy az összehasonlító szamojéd nyelvészet további kihívások előtt áll. Az elmúlt közel két évtizedben a rendszeres gyűjtésnek köszönhetően a kis élő szamojéd nyelvek anyagai megsokszorozódtak, a korábbiaknál modernebb és részletesebb nyelvtani leírások láttak napvilágot. Ezek történeti szempontú feldolgozása nagyon fontos lenne.

5.1. Összefüggések

A továbbiakban két példát mutatunk arra, hogy a különböző történeti rétegek etimológiái, a lexikai innovációk, ill. egyéb külső tényezők figyelembe vételével milyen összefüggéseket ismerhetünk fel.

		PU		PS		PS	egyéb	
	<i>ang</i> ³	hófajd, jégréce, jeges kacs		<i>áwá</i> ⁴	hófajd			
						<i>háp</i> ⁵	kacs, réce	
Ng	<i>ŋaŋuədʔ</i>	Ente	—	—	—	—	<i>kəhí</i>	fajd
TNe	<i>ŋaŋu</i>	Eisente, Polarente; Anas hiemalis	—	—	<i>hábi</i>	Ente	<i>xońd'e</i> <i>xorkí</i>	fajd
WNe	—	—	—	—	<i>háp</i>	Ente		
En	<i>ŋau</i> (B)	Ente	<i>aba</i>	Schneehuhn	<i>háwo</i>	Ente		
Slk	<i>uu</i>	Schneehuhn	<i>uu</i>	Schneehuhn	<i>háab</i>	Ente		
Km	<i>uŋa</i>	Rebhuhn	<i>uŋŋa'</i>	Schneehuhn	<i>nap'</i> <i>na'm</i>	Ente		
Kb	<i>angat</i>	Anas Rutila	—	—	<i>nap</i>	Ente		
Kg	<i>onho</i>	Tetrao lagopus	—	—	—	—		

2. táblázat

'réce', 'kacs' ('Ente') ~ 'hófajd' ('Schneehuhn'; 'Lagopus')

A táblázat a 'réce, kacs' ~ 'hófajd' jelentéssel rekonstruált uráli etimológiát, és annak szamojéd folytatását mutatja be a leánynyelvi adatokkal, valamint egy olyan szamojéd kori etimológiát, amelynek nincsen uráli előzménye. Jól látható, hogy amíg az uráli alapnyelv szintjén nehéz elkülöníteni az 'Ente' és a 'Huhn' jelentéseket, addig a szamojéd folytatását Janhunnen rekonstruálta, kevés nyelvre alapozva. Több kérdés is felmerül, ha együtt nézzük a három etimológiát:

- (1) Csak a kamassz és a szelkup esetében szerepel ugyanaz az adat mindkét etimológiában. Ha viszont a PS etimológia az uráli folytatása, akkor felmerül a kérdés, hogy miért hiányoznak a szamojéd etimológiából az

³ Az eredeti helyen megadott kikövetkeztetett jelentés (UEW 13): 'Schneehuhn, Eisente, Polarente; Harelda glacialis, Anas hiemalis'.

⁴ SW19. Jelentés: 'Schneehuhn'.

⁵ SW107. Jelentés: 'Ente'.

- északi szamojéd nyelvek adatai? Bármilyen is a helyzet, vannak olyan nyelvi változások, amelyekre a két etimológia nem ad választ, sőt félrevezet.
- (2) Ezt megerősíti, hogy az enyec esetében ellenben azt látjuk, hogy különböző lexémák tartoznak az etimológiákhoz. Elvileg mindkét megfelelés működhet, ekkor viszont hasadást kell feltételeznünk (ui. ugyanabban a nyelvjárásban is kimutatható mindkét alak, vö. Szorokina – Bolina 2009: 41, 298).
- (3) Ezt erősíti meg a másik két északi szamojéd nyelv, ahol a 'fajd' jelentésre innovációs elemeket találunk (legalábbis ismeretlen eredetű lexémákat).

	PS (SW129)		PS (SW69)		PS (Helim-szkij 1992–1993: 110)		PNS?		egyéb	
	<i>puca</i>	hód (?)	<i>ki</i>	coboly	<i>tet</i>	vidra				
Ng	—	—	—	—	—	—	<i>liðĩkə</i>	Zobel		
TNe	<i>puddo</i> ? (jr)	Biber	—	—	—	—	<i>lid'an</i>	Biber	<i>to²(tos)</i> <i>ñencad</i>	Zobel Fischotter
En	<i>purro</i> , <i>púdo</i>	Biber	<i>sini</i>	Zobel	—	—	<i>liðog</i> <i>jiðeg</i> <i>liðogo</i>	Zobel Biber		
Slk	<i>puti</i>	Biber	<i>si</i>	Zobel	<i>töt</i>	Fischotter				
Mt			<i>ki</i>	Zobel	<i>tit</i>	Zobel Fischotter			<i>aldə</i> <i>sādā</i>	Zobel Biber
Km			<i>šili</i>	Zobel	—	—				
Kb	<i>chudo?</i>	Biber	<i>sile</i>	Zobel	—	—				
Kg			—	—	—	—				

3. táblázat

'coboly' ('Zobel') ~ 'hód' ('Biber') ~ 'vidra' ('Fischotter')

A 3. táblázat hasonló külsejű és életmódú állatok (*coboly* ~ *hód* ~ *vidra*) szamojéd etimológiáit és egyéb megnevezéseit mutatja be. Akár további állatfajokat is beemelhetünk volna, pl. rozsomák, nyest stb., ám ezek nem mutatnak olyan típusú átfedéseket, mint az itt tárgyalt három. Az erdei nyenyec alakot megfelelő forrásmennyiség hiányában nem említjük a táblázatban. A szakirodalom három PS szamojéd etimológiát tart számon, mind a három fajra egyet-egyet, ebből a szempontból egyértelműnek tűnik a helyzet. Azonban, ha a három szamojéd kori etimológiához tartozó adatokat jobban megfigyeljük és összevetjük a mai leánynyelvi alakokkal, akkor itt is találunk ér-

dekes összefüggéseket. Az jól látszik, hogy a déli szamojéd nyelvek adatai összetartoznak, ellenben csupán egy-egy régi adat bukkan fel az északi szamojédban, a Helimzskij által javasolt etimológiának pedig nincs is északi tagja. Felmerülhet a kérdés, miért is lenne olyan területen vidra – pl. a Tajmir-félszigeten –, ahol egyébként nem honos. A PS etimológiákhoz tartozó északi adatok régiek, az enyec a Mikola-féle szótárban (1995) és Castrénnál sem található, valamint az újabb forrásokban sem. Az északi szamojéd nyelvekben – így nem meglepő módon – találunk közös innovációt, amelyet PNS-nek minősíthetünk. A szókezdő **li-* szamojéd hangmegfelelésekkel megfeleltethető, az intervokális **-t-* szintén. A nganaszan második vokálisa mutat a szabályostól eltérést: ng. *i* ~ nye. *a* ~ eny. *o*, ez esetleg a palatális környezettel magyarázható. A szóvégi ng. *-ŋk-*, nye. *-ŋ*, eny. *-g* szintén megfeleltethető egymásnak. Mindazonáltal felmerül a kérdés, hogy átvételről és hogy másodlagos átvételről van-e szó. Azonban a számításba vehető átdó nyelvek adatai (egyelőre) nem sokat segítenek, továbbá a szamojéd hangmegfelelések és a szabályostól eltérő hangváltozások, valamint az etimológiában történő reprezentáció sem adnak elég támpontot.

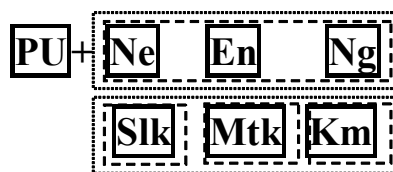
A bemutatott két példa azt illusztrálja, hogy a szamojéd etimológiák vizsgálata során az uráli etimológiai irodalom sem hagyható figyelmen kívül, továbbá nem hagyhatók figyelmen kívül azok a megfelelések sem, amelyek nem követik az alkalmazott taxonómiát.

7. Véggövetkeztetések

Az az általános gyakorlat, hogy (uráli vagy szamojéd) családfa (rokonsági viszonyok taxonóm vizualizációja) nélkül nincs (szamojéd) etimológia. Vagyis ezek a taxonóm modellek szolgáltatják az alapot a megfelelések minősítéséhez. Ezt látjuk a szamojéd nyelvcsalád esetében is, vö. Janhunen 1977, Aikio 2002 és Helimzskij 1982. És ez akkor is igaz, ha az adott kutató sincs meggyőződve az alkalmazott modell, klád érvényességéről/megalapozottságáról. Láttunk példát arra is, amikor a modellkonstruálást nem követik lexikai vizsgálatok (Janhunen 1991). Mivel többnyire egyéni megközelítéseket találtunk, gyakran érvelés nélkül, így kevés az esély arra, hogy a proto-szamojéd szókészletről való ismereteket rövid időn belül közös nevezőre hozzuk.

Három etimológiai gyakorlatot láthattunk: Janhunen (1977): minimálisan egy északi és egy déli szamojéd nyelvből; Helimzskij (1986, 1992–1993, 1997): az északi-szamojéd, a szelkup, az MTK és a kamassz közül bármelyik

kettőből egy-egy megfelelés; Aikio (2002, 2006): egy szamojéd nyelv, amennyiben a finnugor ágból is van megfelelés, annak alapján rekonstruált proto-szamojéd alapnyelvi alakokat. Az alábbi ábra bemutatja, hogy az ismertett három családfe-elképzelés alapján mely nyelvekre volt szükség egy proto-szamojéd etimológia meghatározásához (Janhunen: pontozott keret, Helimszkij: szaggatott keret, Aikio: egyszerű, sima keret). Egy szamojéd etimológia feltétele: egy-egy a két pontozott halmazból, egy-egy legalább két szaggatott halmazból, egy-egy a hét sima keretes halmazból, amelyikből az egyik mindenféleképpen a PU.

7. ábra

Egyértelmű, hogy a három módszer három különböző mennyiséget, halmazt fog kiadni, s csupán átfedések lesznek. Az SW anyaga ilyen formán szűkebb, mint Helimszkijé, Aikiónál pedig találunk olyan uráli/szamojéd etimológiákat, amelyek Janhunennél és Helimszkijnél nem fordulnak elő. Ez felveti azt a kérdést, hogy az UEW anyagát is, különösen ahol a szamojéd képviselő szegényes, újra kell vizsgálni.

Végezetül: az elmúlt években többször előfordult, hogy Szibéria nem uráli nyelveit kutató nyelvészek azzal a kéréssel fordultak hozzánk, hogy mondjuk meg, hogy hol (mi a címe) találják meg a szamojéd etimológiákat. Mi elkezdjük sorolni a bibliográfiát és a hozzávaló tudnivalókat, és jó munkát kívántunk nekik...

Egyet kell értenünk Salminennel (2002), amikor azt írja, hogy feltehetően az alapoktól kellene kiindulni, megszabadulva az előfeltevésektől és a korábbi hagyományoktól.

Rövidítések

Loc	locativus	PSS	proto déli-szamojéd
PNS	proto északi-szamojéd	PU	proto-uráli
PS	proto-szamojéd	Sg	egyes szám

Irodalom

- Aikhenvald, Alexandra Y. – Robert M. Dixon 2001: Introduction. In: Aikhenvald, Alexandra Y. – Robert M. Dixon (eds), *Areal diffusion and genetic inheritance*. Oxford University Press, Oxford. 1–26.
- Aikio, Ante 2002: New and Old Samoyed Etymologies. *Finnisch-ugrische Forschungen* 56: 9–57.
- Aikio, Ante 2006: New and Old Samoyed Etymologies. Part 2. *Finnisch-ugrische Forschungen* 59: 9–57.
- Alatalo, Jarmo 1999: Zur samojedischen Flexion, Europa et Sibiria. *Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica* 51: 13–35.
- Anyikin – Helimskij 2007: А. Е. Аникин – Е. А. Хелимский, Самодийско-тунгусо-маньчжурские лексические связи. *Языки славянской культуры*, Москва.
- Benkő Loránd – K. Sal Éva (szerk.) 1976: Az etimológia elmélete és módszere. *Nyelvtudományi Értekezések* 89. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Blažek, Václav 2012: Was there a Volgaic unity within Finno-Ugric. *Finnisch-ugrische Forschungen* 61: 29–91.
- Dunn, Michael 2014: Language phylogenies. In: Bower, Claire – Bethwyn Evans (eds), *The Routledge Handbook of Historical Linguistics*. Routledge, London. 190–211.
- Campbell, Lyle – William J. Poser 2008: *Language Classification. History and Method*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Castrén, Matthias, Alexander 1854: *Grammatik der Samojedischen Sprachen*, St. Petersburg.
- Clackson, James 2007: *Indo-European Linguistics. An Introduction*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge University Press, Cambridge.
- Collinder, Björn 1960: *Comparative Grammar of the Uralic Languages*. Almqvist & Wiksell, Stockholm – Uppsala.
- Durie, Mark – Ross, Malcolm (eds) 1996: *The Comparative Method Re-viewed*. Oxford University Press, Oxford.
- Donner, Otto 1936: Die samojedischen Sprachen und die finnisch-ugrischen. *MSFOu* 71: 51–73.
- François, Alexandre 2014: Trees, waves and linkages: models of language diversification. In: Bower, Claire – Bethwyn Evans (eds), *The Routledge Handbook of Historical Linguistics* Routledge, London. 161–189.
- Goddard, Ives 1975: Algonquian, Wiyot, and Yurok: proving a distant genetic relationship. In: Kinkade, Dale M. – Hale, Kenneth L. – Werner,

- Oswald (eds), *Linguistics and Anthropology in Honor of C. F. Vogelin*. Peter de Ridder Press, Lisse. 249–262.
- Halász, Ignác 1893: Az ugor–szamojéd nyelvhasználatához. *Nyelvtudományi Közlemények* 23: 14–34.
- Harrison, S. P. 2003: On the Limits of the Comparative Method. In: Brian, Joseph – Janda, Richard (eds), *The Handbook of Historical Linguistics*. Wiley-Blackwell, Malden. 213–243.
- Häkkinen, Jaakko 2012: After the protolanguage: Invisible convergence, false divergence and boundary shift. *Finnisch-ugrische Forschungen* 61: 7–28.
- Helimšzkij 1982: E. A. Хелимский, Древнейшие венгерско–самодийские языковые параллели. Наука, Москва.
- Helimšzkij 1986: E. A. Хелимский, *Etymologica* 1–48. Материалы по этимологии маторско-тайгйско-карагасского языка, *Nyelvtudományi Közlemények* 88: 119–143.
- Helimšzkij 1992–1993: E. A. Хелимский, *Etymologica* 49–79. Материалы по этимологии маторско-тайгйско-карагасского языка, *Nyelvtudományi Közlemények* 93: 101–123.
- Helimšzkij, Eugen 1996: A szamojéd népek vázlatos története. Budapesti Finnugor Füzetek 1. ELTE, Budapest.
- Helimski, Eugen 1997: Die Matorische Sprache. *Studia Uralo-Altaica* 41. Szeged.
- Helimski, Eugen 2005: Genealogische und areale Verhältnisse der samojedischen Sprachen miteinander. <https://www.slm.uni-hamburg.de/ifuu/download/helimski/sam-genealogische-und-areale-verhaeltnisse.pdf>
- Janhunen, Juha 1977: *Samojedischer Wortschatz*. Castrenianumin toimitteita 17, Helsinki.
- Janhunen, Juha 1991: Нганасаны и распад прасамодийской языковой общности. In: Семинар „Проблемы происхождения народов уральской языковой семьи”. Ижевск. 16–19.
- Janhunen, Juha 1998: Samoyed. In: Abondolo, Daniel (ed.), *The Uralic Languages*. Routledge, London – New York. 457–479.
- Janhunen, Juha 2015: Etymology and the role of intuition in historical linguistics. *Studia Etymologica Cracoviensia* 20: 9–15.
- Kaylan, Siva – Alexandre François 2013: Freeing the Comparative Method from the tree model. http://alex.francois.free.fr/data/Kalyan-Francois_2013_Freeing-the-Comparative-Method_Historical-Glottometry_preprint.pdf.

- Luraghi, Silvia – Vit Bubenik 2010: *The Bloomsbury Companion to Historical Linguistics*. Bloomsbury, New York.
- McMahon, April – Robert McMahon 2005: *Language Classification by Numbers*. Oxford University Press, New York.
- McMahon, April – Robert McMahon 2012: *Evolutionary Linguistics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mikola, Tibor 1995: *Morphologisches Wörterbuch des Enzischen*, *Studia Uralo-Altaica* 36. Szeged
- Rankin, Robert L. 2003: *The Comparative Method*. In: Brian, Joseph – Janda, Richard (eds), *The Handbook of Historical Linguistics*. Wiley-Blackwell, Malden. 183–212.
- Salminen, Tapani 2002: *Problems in the taxonomy of the Uralic languages in the light of modern comparative studies*. In: А. Е. Кибрик (ред.), *Лингвистический беспредел: сборник статей к 70-летию А. И. Кузнецовой*. Издательство Московского университета, Москва. 44–55.
- Sammallahti, Pekka 1975: *Über das Vokalsystem im Urnordsamojedischen*. *Finnisch-ugrische Forschungen* 41: 86–112.
- Szorokina – Bolina 2009: И. П. Сорокина – Д. С. Болина, *Энецко-русский словарь*. Наука, Санкт-Петербург.
- Szeverényi, Sándor 2015: HeNg-On. www.hengon.arts.u-szeged.hu

*

Family tree and etymology – the case of Samoyedic

In the vocabulary of the Samoyed languages only a structured layer of Uralic/Samoyedic origin has been investigated, primarily thanks to fundamental work of Juha Janhunen's etymological dictionary, and to other researchers', mainly Helimski's studies. On the one hand, the Proto-Samoyedic lexical material is long overdue for review and the synthesis is required in the light of the canonical and non-canonical taxonomy of the Samoyed languages. Furthermore, there is a need to reconsider how to rely on all correspondences in Proto-Samoyedic etymology. On the other hand, the sources of the Samoyed languages have been multiplied during the last decades – this is especially true for Enets and Nganasan –, although they have hardly been analyzed from diachronical point of view.

SÁNDOR SZEVERÉNYI – ZSUZSA VÁRNAI